

Filozofski vestnik | Letnik XXX | Številka 1 | 2009 | 67-88

Ernesto Laclau*

Artikulacija in meje metafore

I.

V dobro znanem eseju Gérard Genette¹ razpravlja o vprašanju medsebojne odvisnosti metafore in metonimije v strukturaciji Proustove naracije. Sledeč preloženemu delu Stephana Ullmana² pokaže, da so poleg metafore, ki ji je tradicionalno zagotovljena osrednja vloga, v Proustovem delu navzoča tudi druga semantična gibanja tipično metonimične narave, ki pa so nujna, če naj metafori uspejo njeni figurativni učinki. Hiralaga, kot je na primer »*sécheresse brune des cheveux*« namesto »*sécheresse des cheveux bruns*«, bi bila tipični primer takšnih metonimičnih premestitev. Genette že od začetka vztraja, da ne gre preprosto za prepoznanje sobivanja metafore in metonimije v Proustovih besedilih, ampak za razumevanje, kako potrebujeta druga drugo, kako brez prehajanja ene v drugo nobena od njiju ne bi mogla odigrati specifične vloge, ki se od njiju pričakuje v konstituciji narativne ekonomije. Z njegovimi besedami: »daleč od tega, da bi bili antagonistični in nekompatibilni, metafora in metonimija vzdržujeta in prežemata druga drugo; da bi slednji dodelili njeno pravo mesto, tako ne bomo sestavili seznama metonimij, zoperstavljenega seznamu metafor, ampak raje pokazali na relacijo 'sobivanja' znotraj same relacije analogije: na vlogo metonimije znotraj metafore«³.

Genette navede več primerov takšne medsebojne povezave. Sklicuje se na številne primere, v katerih je »zvonik« (*clocher*) metaforično (analoško) povezan s »klasjem« (*épis*) ali »ribo«, odvisno od okolja, v katerem stoji cerkev, podeželskim v prvem in obmorskim v drugem primeru. To pomeni, da je prostorska relacija bližine vir metaforično analoških učinkov. »Klasje – zvonik« (ali *église – meule*) sredi poljan, »riba – zvonik« blizu morja, »škrlat – zvonik« nad vinogradi, »*brioche* – zvonik« v času sladkarij, »blazina – zvonik« na začetku noči – pri

67

¹ »Métonymie chez Proust«, v: Gérard Genette, *Figures III*, Seuil, Pariz 1972, str. 41–63.

² Stephen Ullmann, *Style in the French Novel*, Cambridge, 1957.

³ Genette, *op. cit.*, str. 42.

Proustu očitno obstaja ponavljajoča se, skoraj stereotipizirana stilistična shema, ki bi jo lahko imenovali kameleo-zvonik (*clocher-caméleo*). Tako obstaja neke vrste podobnost po prenosljivosti [*contagion*]. Metafora najde svojo oporo v metonimiji. Citirajoč Jeana Ricardouja Genette naznani princip: »qui se ressemble s'assemble (et réciproquement)«. ⁴

Navedeni so tudi mnogi drugi primeri bistvene solidarnosti med bližino in analogijo: med avtohtonimi jedmi in *vin de pays*; med slikami in njihovim geografskim okvirjem; med poželenjem po kmečkih ženskah in njihovim podeželskim okoljem; med sorodniki; med podobami, ki sledijo druge drugim in pripovednimi metaforami; med pokrajinami in njihovimi odsevi v steklenih vratih knjižne police, itn. V vseh teh primerih vidimo, da bi bilo brez vzajemne implikacije med metaforo in metonimijo nemogoče zagotoviti enotnost diskurzivnega prostora. Sam Proust se je le deloma zavedal te vzajemne implikacije in se je nagibal k privilegiranju njene metaforične plati. Kot pravi Genette: »Neuničljiva solidarnost pisanja, katere magično formulo se zdi, da išče Proust ('samo metafora lahko da stilu neke vrste *večnost*', bo rekel v svojem članku o Flaubertu), ne more izhajati samo iz horizontalne povezave, ki jo vzpostavlja metonimična trasa, hkrati pa ne vidimo, kako bi lahko izhajala zgolj iz vertikalne povezave metaforične relacije. Le križanje ene z drugo lahko odtegne objekt deskripciji in deskripcijo samo 'kontingencam časa', torej vsaki kontingenci; le vzajemno križanje metonimične mreže in metaforične verige zagotavlja koherenco, nujno kohezijo *teksta*.« ⁵

68 Poglejmo, kako se zgodi to križanje. Osrednjega pomena je struktura »nehote-nega spomina«. Očitno najdemo v mehanizmu reminiscence primer čiste metafore, brez sleherne metonimične kontaminacije (okus magdalenice, položaj stopala na neravnem pločniku, itn.). Toda točkovni značaj tega analoškega spomina je nemudoma preplavljen. Kot pokaže Genette, analiza šele retroaktivno ugotovi, da reminiscenca izhaja iz analogije, ki jo določi kot njen »vzrok«. »Dejansko se pravo izkustvo ne začne z doumetjem identitete občutja, ampak z občutkom 'ugodja' v 'sreči', ki se najprej pojavi brez predstave o svojem vzroku.« ⁶ Čeprav so primeri v *Swannu* in *Le Temps Retrouvé* razviti drugače, je bistvena poanta v obeh primerih ta, da gre veriga reminiscence, na metonimični način, daleč

⁴ *Op. cit.*, str. 45.

⁵ *Op. cit.*, str. 60.

⁶ *Op. cit.*, str. 56.

onstran izvorne analogije (V *Swannu* skodelica vodi do reminiscence sobe, od sobe do hiše, potem do vasi in od tam do celotne regije). »[B]istveno je opaziti, da to prvo eksplozijo [analoški sprožilec] vedno po nujnosti spremlja tudi neke vrste verižna reakcija, ki se ne odvija po analogiji, ampak po bližini, in ki je natančno moment, v katerem metonimična prenosljivost (ali, če uporabimo Proustov izraz, *irradiation*) nadomesti metaforično evokacijo.«⁷

Po Genettu to križanje med metaforo in metonimijo zagotavlja obstoj naracije. Če bi obstajala le metaforična dimenzija, bi *À la recherche du temps perdu* ne bil roman, ampak sosledje liričnih momentov brez časovnega uverženja. Tako zaključí: »Brez metafore, (približno) pravi Proust, ni resničnih spominov; zanj in za vse dodajmo: brez metonimije ni uverženja spominov, ni *zgodovine*, ni romana. Metafora znova najde izgubljeni Čas, toda metonimija ga ponovno oživi in spravi v gibanje in ga s tem vrne k sebi in svojemu resničnemu 'bistvu', ki je njegov lasten prostor in njegovo lastno Iskanje. Zato se tu in le tu – skozi metaforo, ampak *znotraj* metonimije – prav tu se začne Naracija (*Récit*).«⁸

Še nekaj pripomb, preden se poslovimo od Genetta. Zelo dobro je osvetlil relacijo vzajemne implikacije med metaforo in metonimijo, ki edina ustvari enotnost teksta. Ta vzajemna implikacija ima tako *totalizirajoče* učinke. Citira, na primer, naslednji odlomek iz Prousta:

»Je me jetais sur mon lit; et, comme si j'avais été sur la chouchette d'un de ces bateaux que je voyais assez près de moi et que la nuit on s'étonnerer de voir se déplacer lentement dans l'obscurité, comme des cygnes assombris et silencieux mais qui ne dorment pas, j'étais entouré de tous côtés des images de la mer«. (I., str. 804)

Genette komentira: »Tu lahko opazimo eksplicitno soglasje metaforične (*comme si*) in metonimične (*près de moi*) relacije; tudi druga metafora je sama metonimična, vcepljena v prvo (*navires = cygnes*).«⁹

Vprašanje, ki ga moramo vendarle šele postaviti, zadeva vrsto enotnosti, ki jo uspe vzpostaviti artikulaciji metafora/metonimija. Če dopustimo – kot mislim, da

⁷ *Op. cit.*, str. 56.

⁸ *Op. cit.*, str. 63.

⁹ *Op. cit.*, str. 51, op. 5.

bi moralo biti –, da je takšna enotnost življenjskega pomena za koherenco besedila, obstaja več možnosti dojetja interakcije med tema dvema dimenzijama. Genette gotovo ne predlaga, da bi morali takšno interakcijo dojeti kot uskladitev delov urinega kolesja; samo izrazje, ki ga uporablja (*recouplement, croisée*), daje slutiti, da ima v mislih nekaj znatno bolj kompleksnega. Vendarle pa ne pride daleč v določitvi specifične narave tega *recouplement*; mislim da predvsem zaradi tega, ker ga najbolj zanima *prisotnost* obeh tropov v Proustovih tekstih. Ko razpravlja o Jakobsonovi distinkciji med metonimijo kot prozaično dimenzijo diskurza in metaforo kot poetično, trdi, da »bi morali imeti Proustovo pisanje za najekstremnejši poskus doseči to mešano stopnjo, v kateri sta popolnoma sprejeti in aktivirani obe osi jezika, ki bi jo bilo smešno označiti za ‘pesem v prozi’ ali ‘poetično prozo’, in ki absolutno in v polnem pomenu izraza konstituira Tekst«¹⁰. Iz razlogov, o katerih bomo razpravljali v tem eseju, je ključno natančno določiti logiko, vpleteno v artikulacijo obeh osi te »mešane stopnje«.

II.

Genette se jasno zaveda, da je ta raba kategorij »metafore« in »metonimije« nekoliko posebna, saj gre onstran tega, kar bi jima pripisala kanonična retorika. Pri Proustu, na primer, obstaja izrazita preferenca do »nadaljujočih se metafor« (*metaphores suivies*). »V njegovem delu so zelo redka tista bliskovita zблиžanja, ki jih sugerira ena sama beseda, ki pa so edina, za katere je klasična retorika prihranila ime metafora.«¹¹ V mnogih primerih se analoške primerjave dogajajo na nadaljujoč se način in zavzemajo več strani besedila. Vendar bi bilo tudi metonimijo neprimerno označiti kot bližino spominov, ki ne vključuje nobene relacije substitucije. A vendar, kot poudari Genette, »gre za naravo semantične relacije, ne za obliko figure. [...] Sam Proust je dal primer takšne zlorabe, ko je metafora poimenoval figuro, ki je v njegovem delu najpogosteje eksplicitna primerjava brez substitucije, tako da so učinki prenosljivosti, na katere smo se sklicevali, na osi bližine skoraj ekvivalent tega, kar so proustovske metafore na osi analogije – in so, v relaciji do metonimije *stricto sensu*, kar so proustovske metafore *vis-à-vis* klasičnim metaforam. Signal-občutje pri Proustu zelo hitro postane neke vrste ekvivalent konteksta, s katerim je asociiran, kot je Vinteuilova ‘*petite phrase*’ za Swanna in Odette postala ‘kot državna himna njune ljubezni’, torej njen emblem.«¹²

70

¹⁰ *Op. cit.*, str. 61.

¹¹ *Op. cit.*, str. 55.

¹² *Op. cit.*, str. 58.

Ta odlomek je ključen. Genette po eni strani govori o »zlorabni« rabi retoričnih kategorij, po drugi pa takšno zlorabo opiše kot transgresijo, ki vključuje gibanje od *forme figure* k *semantični* relaciji, ki je sicer implicirana v tej formi, a gre jasno onstran teh formalnih meja. Tako se zastavljajo naslednja vprašanja:

- 1) Če semantične relacije, spodaj ležeče tako metafori kot metonimiji, transcendirajo njihovo retorično formo, a niso potem te relacije zasidrane v označevanje kot takšno, onstran mej klasične retorike, oz. drugače, ali ne bi na označevanje lahko gledali kot na generalizirano retoriko – t. j. da na »retoričnost« ne bi gledali kot na zlorabo, ampak kot na konstitutivno (v transcendentnem smislu) za označevanje?
- 2) Ali je v tem primeru »onstran« retorične forme zadostno dojeti kot preprosto »semantično«, kar bi ga nujno pripelo na raven označenca? Ali bi odnos označevalec/označenec ne vključeval dialektike, ki bi nas peljala onstran semantike do materialnosti označevalca, ki vpiše retorične premestitve v samo strukturo znaka? (Pomislimo na Freudove 'verbalne mostove'.)
- 3) Zakaj so te premestitve retorične narave, t. j. določene z osnovno opozicijo metafora/metonimija?
- 4) Kako dojeti to opozicijo? Ali vključuje relacijo komplementarnosti ali prej vzajemno omejitev njunih učinkov, tako da metonimija vzpostavi meje metafore in *vice versa*?

Pri tem vprašanju bi lahko postopali tako, da bi obrnili našo pozornost k teoretskemu pristopu, ki eksplicitno poskuša povezati retorične kategorije s strukturimi dimenzijami označevanja kot takega. Sklicujem se na slavni esej Romana Jakobsona »Dva vidika jezika in dve vrsti afazičnih motenj«¹³. Jakobsonovo izhodišče je, da se »morata vsak opis in klasifikacija afazičnih sindromov začeti z vprašanjem, kateri vidiki jezika so oškodovani pri različnih vrstah takih motenj« (89). Na takšno spraševanje ne moremo odgovoriti »brez sodelovanja profesionalnih jezikoslovcev, ki poznajo strukturo in delovanje jezika« (*Ibid.*).

71

Kot izpostavi Jakobson, vsak jezikovni znak predpostavlja svojo ureditev preko dveh različnih operacij: *kombinacije in kontekstualizacije*, s katero znak dobi

¹³ Roman Jakobson, »Dva vidika jezika in dve vrsti afazičnih motenj«, prev. Zoja Skušek-Močnik, v: *Lingvistični in drugi spisi*, Studia humanitatis, Ljubljana 1989. Strani citatov so navedene v besedilu.

svojo lokacijo v skladu s sintaktičnimi pravili v urejenem sosledju z drugimi znaki; ter *selekcije in substitucije*, s katero je znak lahko nadomeščen z drugimi na vsaki dani strukturni lokaciji. Ta distinkcija je skladna z dvema osema jezika, kakor ju je določil Saussure: sintagmatsko in paradigmatsko (ki ji je rekel asociativna). Kombinacija in substitucija sta bili za Saussurja edini dve vrsti operacij reguliranja relacij med znaki. Izhajajoč iz teh dveh dimenzij Jakobson določi dve afazični motnji: prva, *motnja na osi podobnosti*, je povezana z nezmožnostjo zamenjave izrazov, medtem ko zmožnost kombiniranja ostane nepoškodovana; pri drugi – *motnji na osi bližine* – pa je prizadeta zmožnost kombinirati besede. Ločeno od afazičnih motenj po Jakobsonu pri vsakem uporabniku jezika obstaja nagnjenje k primordalnemu opiranju na en ali drug pol jezika. »Pri znanem psihološkem testu povejo otrokom samostalnik in jim naročijo, naj izrečejo prvo besedno reakcijo, ki jim pride na misel. Pri tem eksperimentu se nezmotljivo pokažeta dve nasprotni jezikovni nagnjenji: odgovor je bodisi substitut bodisi komplement dražljaja. [...] Na dražljaj *koča* je bil en odgovor *požgana*; drugi je bil *revna hiška*. Oba odgovora sta predikativna; toda prvi ustvarja čisto narativen kontekst, medtem ko je v drugem s subjektom *koča* dvojna zveza: na eni strani pozicijska (se pravi, sintaktična) bližina, na drugi semantična podobnost.« (110–111)

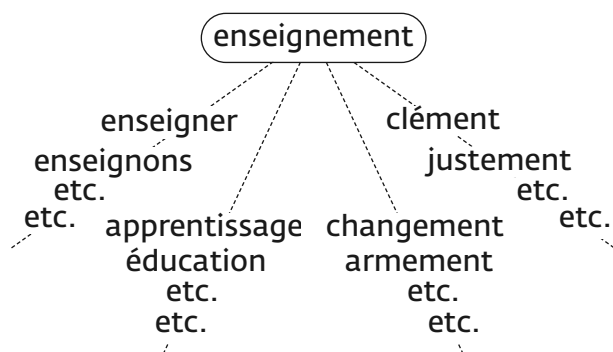
Od teh dveh osi jezika – paradigmatske in sintagmatske, substitucije in kombinacije – gre Jakobson na retorično polje: metonimija bi ustrezala kombinaciji in metafora substituciji. Ta alternativa pa ni čisto regionalna, ampak regulira človeško obnašanje v celoti: »Pri rokovanju s tema vrstama povezave (podobnost in bližina) v obeh njunih vidikih (pozicijskem in semantičnem) – pri izbiranju, kombiniranju in razvrščanju – individuum razkriva osebni slog, svoje besedne predilekcije in nagnjenja.« (111) »Bipolarna struktura jezika (ali drugih semiotičnih sistemov) in – pri afaziji – fiksacija na enega teh polov in izključitev drugega zahtevata sistematično primerjalno študijo. Ohranitev ene ali druge izmed alternativ v obeh tipih afazije moramo obravnavati skupaj s prevlado istega pola v nekaterih slogih, osebnih navadah, modnih tokovih itn.« (112–113) Ta argument je za Jakobsona temelj širše kulturne interpretacije. V besedni umetnosti je tako, da v poeziji lirika privilegira metaforično os, kot v romantiki in simbolizmu, medtem ko v realistični umetnosti, katere zgled je roman, prevladajo metonimične premestitve. Tu imamo spet, z drugačnimi termini, argument, ki smo ga našli že pri Genettu: Proustovo največje delo je roman in ne parataktično sosledje liričnih momentov, ker so metafore utemeljene v metonimičnih povezavah. Po Jak-

obsonu lahko to alternativo prav tako apliciramo na nebesedno umetnost: v kubizmu je sosledje sinekdoh bistveno metonimično, medtem ko se v nadrealizmu kvazi-alegorične podobe nagibajo proti metafori. V filmu je pluralnost kotov in velikih planov v Griffithovi produkciji metonimična po naravi, medtem ko pri Charliju Chaplinu in Eisensteinu metaforična substitucija podob strukturira naracijo. Prav zares, vsak semiotični sistem lahko po Jakobsonu razumemo v terminih metaforične/metonimične alternative.

Velika zasluga Jakobsonove analize je, da je pripeljala retorične kategorije do njihove specifične lokacije znotraj jezikovne strukture in s tem pokazala, da je slednja na izvoru vseh figuralnih gibanj. Metafora in metonimija v tem smislu nista le eni od mnogih figur, ampak dve temeljni matrici, okoli katerih bi morali biti urejeni vsi ostali tropi. Klasifikacija retoričnih figur tako preneha biti heteronomen seznam oblik in predstavlja jasno strukturo, zasidrano v svoji odvisnosti od temeljnih dimenzij jezika. Prehod od teh dimenzij do njihove specifične retorične investicije pa zahteva nekatere dodatne premisleke, ki jih bom obnovil na naslednjih nekaj straneh.

- 1) Na prvem mestu gre za vprašanje prehoda od osi kombinacije – sintagmatske dimenzije – k metonimiji. Namreč, čeprav je lahko tropološko gibanje vzdolž te dimenzije dojeno zgolj v metonimičnih terminih, ni v kombinaciji ničesar, kolikor jo vzamemo v osamitvi, kar bi zahtevalo, da se takšno gibanje zgodi. Prav lahko si predstavljamo kombinacijo členov v skladu s sintaktičnimi pravili, ki ne bi vključevala nobene metonimične premestitve. Kar zadeva kombinacijo, obstaja ničta stopnja tropološkega. Prav lahko rečem »*sécheresse des cheveux bruns*« namesto »*sécheresse brune des cheveux*«. Če je temu tako, potem bi bilo figuralično nekaj, kar je označevanju dodano od zunaj, ne pa njegov integralni del, s čimer bi pristali nazaj pri klasični viziji retoričnega kot okrasa jezika. Če hočemo torej vzpostaviti bolj intimno povezavo med tropi in označevanjem, moramo najti način, kako spodkopati samo možnost retorično nevtralne ničte stopnje.
- 2) Ta način najdemo, kakor hitro se premaknemo od »kombinacije« na drugo os: »substitucija/selekcija«. Kajti tukaj, za razliko od osi kombinacije, ni ničte stopnje: substitucija (zopet vzeta v osamitvi) ni podvržena nobenemu *a priori* sintaktičnemu pravilu. Kot pravi sam Saussure: »Medtem ko sintagma takoj vzbudi misel na red v zapovrstju in na določeno število sestavin, pa se členi v asociativni družini ne prikazujejo ne v določenem številu ne v urejenem

redu.«¹⁴ Os substitucije, ki je tudi konstitutivna za jezik, torej subvertira sam princip strukturnih lokacij, na katerih temelji sintagmatsko sosledje. Saussurjev diagram množice možnosti, ki jih odpre substitucija, razkrije veliko:



Ena od teh možnosti je posebej pomembna za naš argument: nemožnost omejiti substitucijo (in posledično tropološko transgresijo) na red označenca. Saussure zatrdi: »Potemtakem gre ali za dvojno zvezo pomena in oblike, ali zgolj za povezavo oblike ali pomena. Vsaka beseda lahko misel vselej napelje na vse, kar bi bilo mogoče z njo tako ali drugače povedati.«¹⁵ Zato smo prej zatrdili, da »onstran« retorične forme ne more biti omejen na *semantične* asociacije. Obstaja možnost, da se retorična gibanja ne dogajajo le na nivoju označenca, ampak tudi na nivoju označevalca. (V Freudovem »podganjarju« najdemo premestitev od *Ratte* (podgane) do *Spielratten* (hazarderstva), s čimer je oče (kockar) inkorporiran v »podganji kompleks«.)

- 3) Kam nas pripeljejo ti premisleki kar se tiče odnosa metafora/metonimija? Glavni zaključek je, da sta pojma »analogije« in »bližine«, ki vsak zase definirata oba tropa, daleč od tega, da bi bila povsem drugačne narave, ampak, nasprotno, težita k prehajanju eden v drugega. Zakaj? Ker sta oba transgresiji istega principa, to je diferencialne logike, povezane s sintagmatsko osjo označevalnega sistema. Edina distinkcija, ki jo lahko vzpostavimo med obema figurama je, da je v primeru metonimije transgresija strukturnih lokacij, ki definira relacije kombinacije, popolnoma vidna, medtem ko pri metafori

¹⁴ Ferdinand de Saussure, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*, prev. Boštjan Turk, Studia Humanitatis, Ljubljana 1997, str. 141.

¹⁵ *Ibid.*

analogija povsem ignorira te strukturne diferenciacije – asociacije, kot pokaže Saussure, se lahko gibajo v kar najbolj različne smeri. V določenem smislu lahko rečemo, da je metafora *telos* metonimije, moment, v katerem transgresija pravil kombinacije doseže točko, ko vrnitev ni več možna: do obstoja pride nova entiteta, ob kateri pozabimo na transgresivno prakso, na kateri temelji. Toda brez teh transgresivnih praks, ki so bistveno metonimične, nova metaforična entiteta ne bi mogla vznikniti. Analogija, kot pokaže Genette na primeru Prousta, je vedno utemeljena na izvorni bližini.

Tu lahko potegnemo zaključek, ki bo pomemben za našo politično analizo: bližina in analogija nista bistveno različni ena od druge, ampak tvorita dva pola kontinuuma. Podajmo primer, o katerem sem razpravljajal drugje.¹⁶ Predpostavimo, da so v soseski, v kateri prihaja do rasističnega nasilja, sindikati edina sila, ki se mu je zmožna zoperstaviti. Pomislili bi, da nasprotovanje rasizmu navadno ni naravna naloga sindikatov in da če jo ti že prevzamejo, je to zaradi kontingentne konstelacije družbenih sil. Torej, da takšen »prevzem« izhaja iz relacije bližine – t. j., da je njegova narava metonimična. Če pa pomislimo, da bi se ta »prevzem« nadaljeval skozi daljše obdobje – v tem primeru bi se ljudje navadili na to in bi se nagibali k mišljenju, da gre za normalen del sindikalnih praks. Kar je bil torej primer kontingentne artikulacije, postane del centralnega pomena termina »sindikata«, »bližina« preide v »analogijo«, »metonimija« v »metaforo«. Če anticipiramo to, o čemer bomo sedaj razpravljali, lahko rečemo, da je to inherentno politični operaciji, ki ji bomo rekli »hegemonija«: gibanje od metonimije k metafori, od *kontingentne* artikulacije k *bistveni* pripadnosti. Ime – družbenega gibanja, ideologije, politične institucije – je vedno metaforična kristalizacija vsebine, katere analoške povezave so rezultat prikritja kontingentne bližine njenih metonimičnih izvorov. Nasprotno pa razpad hegemonične formacije vključuje reaktivacijo te kontingence: vrnitev od »sublimne« metaforične fiksacije k skromni metonimični asociaciji.

- 4) S tem zaključkom smo dosegli le: a) da ima metaforično/metonimična distinkcija matrično prioriteto pred drugimi tropi, katere je možno, na tak ali drugačen način, reducirati na to matrico; in b) da se takšna matrična distinkcija ne nanaša preprosto na nasprotji, ampak na dva pola kontinuuma. Toda, da bi potrdili, da je retoričnost inherentna označevanju, moramo na-

¹⁶ Ernesto Laclau, »The Politics of Rhetoric«, v: *Material Events: Paul de Man and the Afterlife of Theory*, Tom Cohen, J. Hillis Miller, Andrzej Warminski in Barbara Cohen (ur.), Minnesota University Press 2001, str. 229–253.

rediti še en korak: pokazati, da brez tropološke premestitve označevanje ne bi moglo najti lastnih tal. To sem poskusil dokazati drugje in se tu ne bom ponavljal.¹⁷ Povejmo le, da moramo za ta dokaz pokazati, da označevanje za svojo možnost potrebuje lastno zaporo in da takšna zapora, ker vključuje reprezentacijo objekta, ki je tako nemožen kot nujen, vodi v produkcijo praznih označevalcev. Prazni označevalec, kot sem poskušal pokazati, ni le označevalec brez označenca – ki bi bil kot tak zunaj označevanja – ampak označuje slepo pego, inherentno označevanju, točko, kjer označevanje sreča svoje meje, in katera, če naj bo to sploh možno, mora biti reprezentirana kot brezpomen-ski pogoj pomena. V psihoanalitičnih terminih bi bil to moment Realnega – moment motnje v Simbolnem, ki je predpogoj za simbolno, da se vzpostavi kot totaliteta. Torej, če je reprezentacija nečesa nerepresentabilnega sam pogoj reprezentacije kot take, to pomeni, da (motena) reprezentacija tega pogoja vključuje *substitucijo* in ima tako tropološko naravo. Te substitucije ne gre dojeti kot nadomestitve pozitivnih členov: vključevala bo imenovanje nečesa, kar je bistveno »brezimno«, praznega mesta. To dodeli *catathresis* njeno centralnost. In če vsako figuralno gibanje vključuje izrekanje nečesa več kot je možno izreči skozi dobesedni izraz, je katahreza inherentna figuralnemu kot takemu, postane zaščitni znak »retoričnosti« kot take.

- 5) Pojdimo na tej točki nazaj na vprašanje temelja metaforično/metonimičnega kontinuuma. Ta temelj je dan, kot smo naznačili, z zoperstavitvijo *vsakega* tropološkega gibanja diferencialni logiki kombinacije, inherentni sintagmatičnemu polu označevanja. Razlika med analogijo in bližino je v tem, da čeprav obe skozi svoje substitucije subvertirata takšno diferencialno logiko, pa je vidnost tega, kar je subvertirano, v primeru metonimije zelo prisotna, medtem ko v primeru metafore teži k izginotju. Toda, če je ta subverzija kombinatorskih lokacij inherentna retoričnosti in je retoričnost ena od dimenzij označevanja, to pomeni, da lahko slednjo dojemamo le kot neskončen proces sukcesivnih ustanovitev in subverzij različnih lokacij. Zato je strukturalizem strogega tipa vedno težil k poudarjanju sintagmatskega pola jezika na račun paradigmskega. Toda dvoumnost, ki jo ustvarja operacija dveh zoperstavljenih logik kombinacije in substitucije ni bila povsem neopažena, celo v delu Saussurja. Kot je izpostavila Joan Copjec: »S poudarjanjem 'sinhrone

¹⁷ Glej *Emancipacija/Emancipacije*, prev. Zdenka Erbežnik, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2008 (esej »Zakaj so prazni označevalci pomembni za politiko?«) in *O populističnem umu*, prev. Jelka Kernev-Štrajn, Sophia, Ljubljana 2008, 4. poglavje.

perspektive' lingvista in njegove skupnosti, se je Saussure nazadnje odločil dati prednost sočasnemu sistemu označevalcev, ki operirajo v nekem (hipotetičnem) momentu: sedanjosti. Za svoje namene je pozabil na svojo pomembno stipulacijo, da mora biti pomen določen retroaktivno; s pozabo diahrona narave pomena je torej končno utemeljil lingvistično znanost na sistematski totalnosti jezika. S tem strukturalistični argument ni bil več, da končni označevalec S_2 določi tisto, kar je prišlo prej, S_1 , ampak, da S_2 določa S_1 in S_1 določa S_2 ; recipročne opozicije torej stabilizirajo pomene med soobstoječimi členi, diferencialnim relacijam pa ne grozi več transevalvacija vseh predhodnih označevalcev.«¹⁸

Če vendarle vključimo diahrono perspektivo, ki jo je sam Saussure naznanil in nanjo pozabil, so konsekvence jasne: S_2 je lahko temelj sistema le v toliko, kolikor nima posebej določenega mesta znotraj njega. Isti argument lahko predstavimo v terminih teorije množic: kar imenuje množico, ne more biti njen del. Retorični obrat bi temu argumentu dodal, da bi bil člen, ki imenuje množico, eden od posebnih elementov te množice, ki razcepi lastno identiteto med svojo lastno partikularnost in svojo vlogo označevanja totalitete. Ta dvojna vloga je na izvoru vseh tropoloških premestitev.

- 6) Retoričnost kot dimenzija označevanja nima meja v svojem polju delovanja. Je so-razsežna s samo strukturo objektivnosti. To je povezano predvsem s pojmom »diskurza«, ki smo ga uporabljali v našem delu, ki ni ekskluzivno ali prvenstveno povezan z govorom ali pisanjem, ampak z vsako označevalno prakso. To vključuje tudi, da je ekvivalenten z družbeno produkcijo pomena, to je s samim tkivom družbenega življenja. Nikakor ne moremo striktno ločiti med označevanjem in delovanjem. Celo najbolj čisto konstativna izjava ima performativno dimenzijo, in obratno, ni delovanja, ki ne bi bilo vtakano v označevanje. Iz istega razloga ne more biti nobene ostre razločitve med označevanjem in učinkom, če vzamemo, da je slednji konstituiran edino skozi diferencialno investiranje v razne komponente označevalne verige. Besede in dejanja (dodati bi morali še učinke) so, kot v Wittgensteinovih »jezikovnih igratih«, del medsebojno odvisne mreže. To pomeni, da lingvistične kategorije kot so distinkcije označevalec/označenec in sintagma/paradigma – če so pravilno teoretizirane – prenehajo pripadati regionalnim disciplinam in začnejo definirati relacije, ki so na delu na samem terenu splošne ontologije.

¹⁸ Joan Copjec, »Sex and Euthanasia of Reason«, v: *Read my Desire*, MIT Press, Cambridge (Mass) 1995, str. 205–206.

Toda, drugič, če bi se označevanje lahko sklenilo znotraj sintagmatskih terminov – t. j., če bi kombinatorna pravila lahko reabsorbirala same paradigmatične relacije substitucije –, vloga retorike ne bi mogla biti ontološko konstitutivna. Strukturnalistično zaporo relacije vzajemne determinacije med S_1 in S_2 bi tako lahko dosegli brez da bi vpeljali kakršnokoli tropološko napravo, s čimer bi retoriko ponižali na njeno tradicionalno vlogo okrasa jezika. Prav tu postanejo relevantne naše opazke glede nemožnosti označevalnega sistema, da bi dosegel zaporo brez reprezentiranja nereprezentabilnega. Ko enkrat popolnoma sprejmemo centralnost katahreze, postane retoričnost pogoj označevanja in posledično objektivnosti.

Tretjič, kakor hitro prepoznamo status retorike v njeni resnični ontološki splošnosti, je zelo verjetno, da bodo relacije, katerim smo v tem eseju pristopili s strogo tropološko terminologijo, reproducirane na različnih nivojih analize človekove realnosti, tudi kadar retorična narava vpeljane distinkcije ne bo zaznana ali prepoznana. V psihoanalizi, če navedemo najočitnejši primer, je bil retorični značaj tvorb nezavednega prepoznan že dolgo časa nazaj. Zgoštev je bila prilična metafori in premestitev metonimiji. Logika objekta *a* vključuje ravno investicijo, s katero običajni objekt postane nadomestek nedosegljive Stvari. Z Lacanovimi besedami: sublimacija je povzdignjenje objekta v dostojanstvo Stvari. Ta operacija investicije je skoz in skoz katahrezična. Copjecova je v svojih študijah o filmu pokazala, kako veliki plani niso del znotraj celote, ampak del, ki funkcionira kot sam pogoj celote, kot njeno ime, kar vodi v kontaminacijo med partikularnostjo in totaliteto, ki je, kot smo videli, v osrčju vseh tropoloških gibanj.

78 V preostanku tega eseja bom poskušal pokazati operacijo distinkcij, o katerih smo razpravljali, znotraj polja političnega. Trdil bom, da lahko napetosti, ki smo jih zaznali vzdolž kontinuuma metafora/metonimija, vidimo v polni meri delovati v strukturaciji političnih prostorov. Obravnaval bom dva primera. V prvem bomo videli skoraj popolno unilateralizacijo metaforične operacije. V drugem pa sistematično blokado prehoda od metonimije k metafori – t. j. preprečitev prehajanja bližine v analogijo. Prvo možnost bom ilustriral z logiko splošne stavke pri Sorelu, drugo pa s politično strategijo leninizma.

III.

Podati moramo natančen teoretski status operacije, ki se je lotimo, ko poskušamo uvideti način, na katerega so retorične kategorije (implicitno) navzoče v tistih lo-

gikah, ki vladajo distinkcijam, strukturirajočim drugačna področja od tistih, na katerih je prvotno mišljeno, da naj bi delovala retorika. V osnovi bi se morali izogniti dveh skušnjavam. Prva je ta, da bi iz retoričnih kategorij naredili lokus trde transcendentalnosti, to je nivoja, na katerem bi bile formulirane vse pertinentne teoretske distinkcije, in ki bi reduciral terene njihove »aplikacije« na empiričnost »študij primerov«. Izogniti bi se morali tudi drugi skrajnosti, po kateri bi oba nivoja videli kot povsem ograjena univerzuma, katerih vzajemne relacije bi dojemali kot čisto zunanje homologije. Vprašanje same primerjave med regijama in nivojema bi morali dojeti v tropoloških terminih: nobeden od nivojev nima transcendentalne prioritete pred drugim, tako da bi njune lastne interakcije morali videti kot področje premestitev, ki zamegljujejo meje med empiričnim in transcendentalnim. Vsaka bi morala teoretsko obogatiti razumevanje druge v intertekstualnosti, ki nima ultimativne oporne točke.

Če poskušamo misliti tiste kategorije, ki organizirajo politično polje in omogočajo primerjavo brez retorične analize, bi lahko predložili naslednjo tezo: politika je artikulacija heterogenih elementov, pri čemer je ta artikulacija bistveno tropološka, saj predpostavlja dvojnost med ustanovitvijo in subverzijo diferencialnih pozicij, za katere smo ugotovili, da definirajo retorično intervencijo. Družbena organizacija pa vendarle ni ekskluzivno politična; v veliki meri jo sestavljajo diferencialni položaji, ki jih ne izzovejo konfrontacije med skupinami. Le skozi to konfrontacijo vznikne specifično politični moment, saj pokaže na kontingentno naravo artikulacij. Če uporabimo husserlovsko distinkcijo, bi lahko rekli, da je družbeno ekvivalentno *sedimentiranemu* redu, medtem ko bi politično vključevalo moment *reaktivacije*. Sodobne oblike tehnokracije bi izražale ta razkroj političnega in redukcijo upravljanja s skupnostjo na golo vprašanje strokovnosti. Gre za nadomestitev politike z vednostjo, katere najzgodnejše formulacije najdemo pri Platonu.

Tu imamo osnovo za primerjavo med dvojnostjo politika/administracija in dvema osema označevanja – kombinacij in substitucij. Bolj je družbeni red stabilen in neizzvan, bolj bodo prevladale institucionalne forme, ki se bodo organizirale v sintagmatski sistem diferencialnih pozicij. Bolj družbeno sceno definira konfrontacija med skupinami, bolj bo družba razdeljena na dva tabora: na koncu bo prišlo do totalnega razcepljenja družbenega prostora na zgolj dve sintagmatski poziciji: »mi« in »oni«. Vsi družbeni elementi bi morali locirati svoje identitete okoli enega od teh dveh polov, katerih notranje komponentne bi bile v goli rela-

ciji ekvivalence. Medtem ko v institucionalističnem političnem diskurzu obstaja množenje diferencialnih pozicij v medsebojni relaciji kombinacije, pa je v antagonističnem diskurzu preloma število sintagmatskih diferencialnih pozicij radikalno omejeno, pri čemer vse identitete vzpostavijo paradigmatske relacije substitucije z vsemi drugimi znotraj vsakega od dveh polov. V svojem delu sem ti dve zoperstavljeni politični logiki imenoval logiko razlike in logiko ekvivalence. Če vzamemo, da ekvivalenčna veriga vzpostavi priredno sosledje med členi, ki jo sestavljajo, nobena med njimi ne more imeti osrednjega položaja, utemeljenega s kombinatorno logiko podredne narave. Če bo enotnost ekvivalenčne verige torej organizirana okoli privilegirane ga označevalca, takšen privilegij ne more izhajati iz diferencialne strukturne pozicije, ampak iz investicije radikalne vrste. Simboli Solidarnosti na Poljskem niso postali uspešni zaradi strukturne centralnosti Leninovih ladjedelnic v državi, ampak zaradi dejstva, da so izražali radikalna občutja proti *statusu quo* v trenutku, ko so bile mnoge druge družbene zahteve frustrirane, ker niso mogle najti institucionalnih kanalov za izražanje znotraj obstoječega političnega sistema. Temu procesu, s katerim identitete prenehajo biti povsem imanentne sistemu in potrebujejo identifikacijo s temu sistemu transcendentno točko – kar je isto, kot če bi rekli: ko partikularnost postane ime odsotne univerzalnosti – pravimo *hegemonija*. Njena logika je identična logiki objekta *a*, na katero smo se že sklicevali, in je iz razlogov, ki smo jih navedli, bistveno katahrezična (= retorična).

80

Še neko točko moramo vzeti v obzir. Hegemonična operacija je bistveno tropološka, vendar potrebuje zelo posebne strateške poteze, da bi bila izvedena znotraj metaforično/metonimičnega kontinuuma. Druge poteze so v enaki meri možne, če upoštevamo, da kontinuum ne predpisuje *a priori* ne smeri, v katerih naj bi potekale intervencije v njem, ne različnih oblik artikulacije med njenima ekstremnima poloma. Genette predstavi Proustovo odločitev, ki je omogočila obstoj naracije, prav kot odločitev. Vendar sam poudari, da bi bile druge odločitve v enaki meri možne, s čimer pa ne bi več imeli romana, ampak, na primer, sosledje liričnih momentov. Na enak način se pojavitev hegemonične logike v Gramscijevi politični misli zgodi na ozadju številnih različnih načinov razumevanja politike v marksistični tradiciji, ki so kljub temu, da se jih še vedno da opisati v terminih možnosti, ki jih odpira distinkcija metafora/metonimija, različni od hegemoničnega obrata. K tej zgodovini moramo zdaj obrniti našo pozornost.

IV.

Govorili smo o ničti stopnji retoričnega, ki bi jo lahko dosegli le, če bi bila sintagmatska diferencialna logika zmožna dominirati nad celotnim poljem označevanja (v razširjenem smislu, ki smo ga dali slednjemu terminu). Predpogoj za doseg takšne ničte stopnje bi bil seveda v zmožnosti sintagmatske logike, da bi povsem nadzorovala paradigmske substitucije (zmožnost, do katere smo zaradi dobrih razlogov precej skeptični). Toda zaenkrat smo vprašanje ničte stopnje omejili na njeno strukturalistično verzijo – t. j. na povsem sinhron sistem –, medtem ko smo pojem diahronije pripisali fiksaciji/transgresiji, ki bi od »zunaj« delovala na strukturalni »znotraj«. Vendar, ali je to edina prava alternativa? Je nujno, da je čisto sintagmatski/kombinatorni prostor organiziran na sinhron način? Mislim, da ne. V kolikor diahronija ni dojeta kot kontingentna, zunanja intervencija, ampak kot teleološko strukturirana, je diahrono sosledje popolnoma kompatibilno z ničto stopnjo tropološkega. Čista diferencialnost (naša ničta stopnja) ni nujno povezana ne s simultanostjo ne s sosledjem.

Iz te točke moramo začeti naš premislek marksistične tradicije. Na izvoru te tradicije namreč stoji diskurz, zasidran v heglovski teleologiji. Poznamo njene določujoče poteze: bistvene določitve katere koli entitete najdemo v njeni *konceptualni* specifičnosti; *konceptualna* protislovja, inherentna tej specifičnosti, nas silijo k premiku do naslednje entitete, ki uteleša novo *konceptualno* stopnjo itn. Marx s svojim »obratom« heglavske dialektike ni spremenil ničesar: če temelj ni »Ideja« ampak »materija«, ki pa ima notranje zakone gibanja, ki so konceptualno določljivi, je Marxov materializem prav tako idealističen kot Heglov. Ontološko gledano dejansko nista različna.

Za našo temo je pomembno, da v viziji Zgodovine, ki vznikne iz te diahronije, različne stopnje sosledja niso dojete kot prekinitve s predhodnimi, ampak kot *teleološke dovršitve*. Opraviti imamo s čisto kombinacijo, v kateri je vsakemu akterju in nalogi dodeljeno mesto v sekularni eshatologiji, utemeljeni v »nujnih zakonih« Zgodovine. Ni presenetljivo, da je glavna politična konsekvence tega pristopa privilegiranje »strategije« proti »taktiki«. Dolgoročne strateške kalkulacije se je imelo za možne, ker je teleologizem premis odprl pot zgodovinskim napovedim, tudi če so bile te le »morfološke napovedi«, če uporabimo besede Antonia Labriole. Vsako neuresničenje teh napovedi se je tako lahko odpravilo kot začasno aberacijo, ki bo presežena, ko bodo »nujni zakoni« potrdili svojo dolgoročno veljavnost.

Najekstremnejše primere tega teleologizma je seveda najti v ortodoksnih tokovih druge internacionale, zadostuje pa branje »Predgovora« h *Kritiki politične ekonomije*, da bi uvideli kako, čeprav na manj surove načine, prežema celotno marksistično tradicijo. Zato lahko govorimo o retorični ničti stopnji: v tem sintagmatičnem sosledju ni prostora ne za metonimične premestitve ne za metaforične spojitve. Lahko pa bi se vprašali: a metonimija ne deluje ravno vzdolž kombinatornega sosledja diferencialnih pozicij? Odgovor je pritrdilen, toda metonimija, kot vemo, vključuje subverzijo principa diferenciacije skozi substitucije, utemeljene v bližini – prav te substitucije pa skuša blokirati sintagmatični literalizem.

Marksistični literalizem je potreboval redukcijo procesa zgodovinskega razvoja na mehanizem, katerega zakoni gibanja so morali biti konceptualno razumljivi. Ta konceptualna razumljivost pa je zahtevala tudi, da se vse, kar ubeži določljivosti s temi zakoni, odpravi kot zgodovinsko irelevantno. »S spremembo ekonomske osnove se počasneje ali hitreje izvrši prevrat v vsej ogromni vrhnji stavbi. Ko preučujemo take prevrate, moramo vselej razlikovati med materialnim prevratom v ekonomskih pogojih produkcije, ki se dá ugotoviti s prirodoslovno natančnostjo, in pravnimi, političnimi, religioznimi, umetniškimi ali filozofskimi, skratka: ideološkimi oblikami, v katerih se ljudje tega konflikta zavedo in ga izbojujejo. Kakor ne presojamo posameznika po tem, kar misli sam o sebi, prav tako ne moremo presojati take prevratne dobe po njeni zavesti, temveč moramo ravno nasprotno to zavest razložiti iz nasprotij materialnega življenja, iz obstoječega konflikta med družbenimi produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi.«¹⁹

82 Natanko ta ostra distinkcija med tem, kar je relevantno, in tem, kar ni, postane zamegljena med prvo »krizo marksizma« ob koncu 19. stoletja. Kapitalizem si je opomogel po dolgem obdobju depresije in začela se je tranzicija v monopolistično fazo in imperializem. V takšni situaciji je bila zamajana socialistična vera v propad sistema zaradi njegovih notranjih protislovij. Zgodovinski razvoj se je izkazal za precej bolj kompleksnega, kot se je domnevalo, in ta kompleksnost je prevzela obliko kontaminacije med družbenimi nivoji, ki naj bi po klasični teoriji ostali razločeni. (»Organizirani kapitalizem« ni bil več razločljiv s čistimi zakoni trga in element zavestne regulacije je interveniral v samem osrčju infrastrukture; imperializem je pripeljal do pojava »aristokracije delavskega razreda«

¹⁹ Karl Marx, »Prispevek h kritiki politične ekonomije«, prev. Mirko Rupel, v: *MEID IV*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1968, str. 106.

in posledično do manjšanja razrednih konfliktov itn.) Za našo analizo iz tega sledi, da je bil raztreščen sam teren, ki je omogočal dostop do ničte stopnje tropološkega, in da so retorična gibanja, tako v metaforično kot v metonimično smer, postala zelo pomembna.

Ta tropološki obrat pa se je odvijal v različnih oblikah in smereh. Kot smo napovedali, bo prvi primer, na katerega se bomo sklicevali, pozno delo Georgesesa Sorela. Kot mnogi drugi socialistični misleci njegovega časa, je Sorel v času pisanja *Refleksij o nasilju* izgubil vero v nazor, po katerem bo kapitalizem povzročil svoj lasten propad kot rezultat čisto ekonomskih zakonov. Da bi revolucionarni poziv delavskega razreda ohranili pri življenju, se je bilo torej nujno sklicati na nekaj drugega kot na ekonomski determinizem. Vpeljati je bilo treba nekakšen subjektivni princip. Važno je vedeti, da Sorelova podpora proletarskemu boju ni temeljila na pravičnosti delavskih zahtev, ampak v njegovem verovanju, da je proletariat edina družbena sila, ki je zmožna preprečiti buržoazno dekadenco. Obet sodobnih družb je bil namreč v splošnem propadu civilizacije. Princip, zmožen obdržati čistost proletarske identitete je bilo *nasilje*. V ta namen je bilo bistveno, da delavski razred ne poseže v politiko, saj bi ga to vpotegnilo v mehanizme buržoazne države. Zoperstavil je »proletarsko nasilje« in »politično nasilje« – zadnjega je ponazarjalo jakobinstvo.

Proletarsko nasilje je moralo biti organizirano okoli *mita*. »Sodelujoči v velikih družbenih gibanjih si svoje neposredno delovanje predstavljajo v obliki podob bitk, ki jim zagotavljajo triumf njihove stvari. Predlagam, da tem konstrukcijam, o katerih vednost je tako pomembna za zgodovinarja, pravimo *miti*: sindikalistična splošna stavka in Marxova katastrofična revolucija sta mita.«²⁰ Zoperstavi »mit« in »utopijo«. Medtem ko je slednja čista intelektualna konstrukcija, načrt za bodočo ali idealno družbo, pa je mit zgolj niz podob, zmožnih vzbuditi domišljijo množic in se projicirati na zgodovinsko delovanje.

83

Mit okoli katerega bi morala biti organizirana proletarska identiteta je mit *splošne stavke*.

»Razumem, da mit splošne stavke prizadene [frousse] mnogo modrih ljudi zaradi svojega značaja neskončnosti; današnji svet je zelo nagnjen vrnitvi k mnenju starih in

²⁰ Georges Sorel, *Reflexions sur la violence*, Seuil, Pariz 1990, str. 21.

podreditvi morale dobremu upravljanju javnih zadev, kar vodi k postavitvi vrline v zlato sredino. Dokler socializem ostaja doktrina, v celoti predstavljena skozi besede, jo je lahko speljati proti zlati sredini; ta transformacija pa je jasno nemogoča, ko vpeljemo mit splošne stavke, ki vključuje absolutno revolucijo.«²¹ In spet: »Danes so revolucionarni miti skorajda čisti; omogočajo razumevanje aktivnosti, občutij in idej ljudskih množic, ki se pripravljajo za vstop v odločilni boj; niso opisi stvari, ampak izrazi volj.«²²

Pri mitu gre neskončnost naloge skupaj z manjkavostjo njegove vsebine. Njegova funkcija je natanko v tem, da loči aktivista od konkretnega cilja njegovega partikularne akcije. Predpostavimo, da skupina delavcev sodeluje v stavki za višje plače. Če je stavka uspešna in je bil njen edini cilj ta partikularna zahteva, vodi uspeh v demobilizacijo in integracijo delavcev v *status quo*. Če pa vidimo sodelovanje v tej konkretni akciji le kot epizodo, ki vzgaja proletariat za končni cilj, se pomen partikularnega boja povsem spremeni. Toda za to mora mit splošne stranke delovati že od samega začetka. To razloži *neskončnost* naloge, na katero se sklicuje Sorel: ne moremo je izenačiti z nobenim partikularnim ciljem. To razloži tudi revnost njegove vsebine, ki je pravzaprav še več kot revna, saj kot ime neskončne naloge negira samo možnost vsake vsebine (ki bi nujno morala biti končna). Sorelovski mit je eden najčistejših primerov tega, čemur smo rekli »prazni označevalci«. Ni pomembno, če je splošna stavka dogodek, ki se lahko zgodi ali ne. Čeprav Sorel glede tega ni povsem jasen, mislim da sama logika njegovega argumenta pelje proti negativnemu odgovoru, saj bi vsaka končna izpolnitev kompromitirala neskončnost naloge. Njen status se približuje statusu Kantove regulativne ideje.

84 Toda kako brati to serijo premestitev, ki jih Sorel izvrši proti sekvenci kategorij klasičnega marksizma? Kje in kako točno se zgodi tropološki obrat? Za začetek, pri Sorelu ni nobene sintagmatske pluralnosti mest izjavljanja, ker se vsa stekajo v krepitev edinstvene proletarske identitete. Ne glede na to, ali imamo opravka s stavko, demonstracijami ali okupacijo tovarne, gre preprosto za priložnosti za vajo edinstvenega »bodočega« dogodka: splošne stavke. Te priložnosti so resda pluralne, toda njihova pluralnost je navzoča le za to, da bi se ukinila kot gola podpora enkratnega dogodka, ki govori skozi vse. Soočeni smo torej s čisto me-

²¹ *Op. cit.*, str. 25.

²² *Op. cit.*, str. 29–30.

tonimično spojitvijo, ki je ne prekine nobena metonimična pluralnost. Ničesar ni, kar bi se lahko premestilo, saj ima metaforični dogodek prizorišča le zato, da bi jih negiral. Povejmo jasno: revolucionarni prelom se ne odvija skozi ekvivalence, ampak skozi absolutno identiteto. Tako je Sorel na nek način hrbtna stran »retorične ničte stopnje« druge internacionale. Pri slednji v določitvi emancipatoričnega subjekta ni bilo prostora za tropološka gibanja. Pri Sorelu se lahko ta določitev odvija le skozi skrajno obliko tropološkega gibanja, namreč čiste metafore, ki je izbrisala vse sledi svoje metonimične utemeljitve. Analogija razkrije bistvo, ki je prekinilo vse povezave z bližino. Ekvivalenco nadomesti čista identiteta. (Ker je ta identiteta konstruirana okoli praznega mesta – splošne stavke –, katerega diskurzivni učinki temeljijo na manku vsebine, je njena zatrditev blizu nihilizmu. Ni presenetljivo, da je sorelizem napajal zelo različne tokove misli, od radikalnega komunizma in ultra-levičarstva do fašizma.) Tu se lahko vrnemo k Genettovi analizi Prousta. Sledeč njemu, kot smo videli, naracija pri Proustu obstaja le zato, ker so metafore vpisane v metonimično gibanje; sicer bi imeli le sosledje liričnih momentov. No, Sorelov tekst udejanji prav slednjo možnost. Svojega smisla vsako revolucionarno dejanje ne najde v sosledju, ki bi ga oskrbelo z njegovim *raison d'être* znotraj serije, ampak je vsako od njih prej izraz neke vrste gona ponavljanja, ki konstantno vzpostavlja, na Sizifov način, enkratno identiteto. Zato se Genettov pojem sosledja liričnih momentov kot alternativa Proustovi naraciji – t. j. čistih metaforičnih izbruhov, ki niso vpisani v nobeno metonimično sosledje – tako dobro prilega Sorelovi viziji politike. In tudi, zakaj ne more biti sorelovske strategije, temelječe na dolgoročnih kalkulacijah. Medtem ko je bila za kakšnega Kautskega ali Plehanova takšna kalkulacija osnovana na domnevno znanih zakonih zgodovine, je za Sorela sama ideja dolgoročne napovedi nesmiselna. Zatrditev revolucionarne subjektivnosti v veliki meri uide strateškimi premislekom.

V.

Če je Sorelov diskurz strukturiran na terenu, na katerem lahko politična subjektivnost deluje le skozi totalno metaforo, ki zakrije vse sledi svojega metonimičnega temelja, je izkušnja leninizma drugačna: metonimična subverzija diferencialnega prostora marksistične teleologije mora ostati vidna, vse do točke, v kateri onemogoči gibanje proti metaforičnemu *telosu*. Leninizem se pojavi kot *politični* odgovor na anomalijo v zgodovinskem razvoju. Rusija naj bi sledila vzorcu klasičnih buržoazno-demokratskih revolucij zahoda. Naslednja naloga je bila strmoglavljenje carizma in odprtje dolge dobe kapitalistične demokracije,

tako da je bil socializem le dolgoročni obet, ki bo dosežen kot rezultat protislovij kapitalistične družbe v polnem poletu. V tej demokratični revoluciji naj bi bila buržoazija »naravna« vodilna sila. Naloge in sile so bile dodeljene po vnaprej določenem sosledju. Anomalija je bila v tem, da je avtohtona ruska buržoazija na zgodovinsko sceno prišla prepozno, ko je bil svetovni kapitalistični trg že dobro vzpostavljen, in je bila zato prešibka, da bi izpeljala lastno demokratično revolucijo. Kapitalizem pa se je v Rusiji vendarle hitro razvijal zaradi tujih investicij, s čimer je nastala paradokсна situacija – »nepravilna« glede na kanonski vzorec – države, ki je bila zrela za demokratično revolucijo, a je bil »naravni« agent te zgodovinske transformacije nezmožen izpeljati svojo nalogo.

Kot posledica kapitalističnega razvoja pa je nastajal robustni delavski razred, ki ni imel nobene od omejitev domače buržoazije, in je tako – to je bila teza ruskih social-demokratov – moral prevzeti zgodovinsko nalogo vodenja demokratične revolucije (v zavezništvu s kmeti, po leninistični verziji), ki je njen naravni agent, buržoazija, ni izpolnil. To nepravilno prevzetje naloge s strani sile, ki ni bila njen naravni agent, so ruski social-demokrati imenovali »hegemonija«. Tako imamo prelom v zgodovinskem razvoju, diskontinuiteto v sekvenci njegovih kategorij. Prevzetje demokratičnih nalog s strani delavskega razreda je bil dogodek, ki je bil politično pojasnljiv z nizom zgodovinskih okoliščin, ni pa ga bilo moč vstaviti kot enega nujnih členov kanonične paradigme. Bil je »izjemnost«, če uporabimo terminologijo tistega časa.

Če zdaj preučimo strukturo te izjemnosti, nemudoma uvidimo, da je bila *prisotnost* delavskega razreda v centru zgodovinskih dogodkov v trenutku, ko je bila dežela zrela za demokratično revolucijo, tista, ki mu je pripisala to nalogo. Šlo je za *relacijo* bližine. Opraviti imamo torej s konstrukcijo nove povezave med nalogo in agentom, ki jo lahko dojamemo edino kot metonimično premestitev.

86

Vemo pa, ima vsaka metonimija naravno težnjo po prehodu v metaforo in relacija bližine – skozi trajajočo asociacijo – v relacijo analogije. Tako bi lahko normalno pričakovali, da se je narava demokratične naloge spremenila s tem, ko jo je prevzel proletarijat, in da se je kot rezultat tega spremenila tudi razredna narava slednjega. Vendar se nič takega ni zgodilo. Celotna leninistična strategija je bila zasnovana, da bi preprečila, da bi izjemna naloga postala prizorišče konstrukcije nove politične subjektivnosti. Razredna narava proletariata je morala ostati nespremenjena. Leninistični motto je bil: »udarimo skupaj in korakajmo ločeno«.

Zakaj? Različni razlogi pripomorejo k temu, toda glavni je bil v tem, da je bila za ruske revolucionarje – vključno z boljševiki – ruska izjemnost natanko to: izjema, in to kratkega daha. Ne Trocki ne Lenin – celo po »Aprilskih tezah« – si nista mislila, da ima proletarska oblast v Rusiji glede na njeno zaostalost kakšne možnosti, če ne najde svoje naravne kontinuitete v revoluciji v Nemčiji in drugih glavnih visoko razvitih kapitalističnih državah Zahoda. Če bi se to zgodilo, bi bila ruska »izjemnost« hitro integrirana v »normalen« proces zgodovinskega razvoja.

Gledano v retrospektivi najdemo tu izvor dvojnega diskurza, ki bo vpisan v komunistično izkustvo v prihajajočih letih. Kanonična sekvenca kategorij je morala biti ohranjana kot ultimativni in nepresegljivi horizont – marksistična sintagma ni bila nikoli formalno preizprašana –, toda po drugi strani bo politiki vse bolj vladal empiricizem izjemnosti, ki uhajajo vsaki teoretizaciji. Stalinova *Realpolitik* je bila skrajni izraz te ločitve teorije in prakse, toda v manj izrazitih oblikah je ta vladala komunističnemu izkustvu v celoti. Način na katerega sta bila oba elementa združena lahko morda v najboljši luči vidimo na primeru Trockega. Vsa logika »permanentne revolucije« je mišljiva le, če je empiricizem izjemnosti artikuliran na diskurz »normalnega« sintagmatskega razvoja. Argument gre takole. Rusija je bila zrela za demokratično-buržoazno revolucijo, v kateri je bila buržoazija – Trocki je to sprejel – nezmožna igrati glavno vlogo. To bi rezultiralo v demokratični revoluciji pod vodstvom proletariata. Toda, dodaja Trocki, buržoazija ne bi tolerirala proletarske oblasti – četudi znotraj demokratičnih omejitev – in bi se odzvala z masovno prekinitvijo proizvodnje. Posledica tega bi bila, da bi morale delavsko gibanje, da bi konsolidiralo svoje moči, napredovati v socialistični smeri. Revolucije se vedno začnejo z demokratičnimi parolami, toda njihova stabilizacija in konsolidacija potrebuje prehod na socialistično stopnjo. Ta model bodo trockisti *ad nauseam* ponavljali v vseh možnih zgodovinskih kontekstih. Klasični »stadijem« [*stageism*], čeprav prekinjan z »izjemnostmi« ostaja v polnem obratovanju: razredna narava družbenih agentov, nalog in sosledja faz ostaja nevpisljiva.

Metonimični moment je tako moral biti zamrznjen, da bi se preprečila konstrukcija novih identitet skozi metaforične spojitve. Tu vidimo razliko s Sorelom. Pri njem ni naracije, je le sekvenca metaforičnih momentov, skozi katere se konstantno krepi proletarska identiteta. Po leninizmu interakcija med dvema diskurzivnima nivojema sili v permanentno naracijo, tako da metonimični moment ni nikoli opuščen. Zaradi tega razloga je leninizem diskurz eminentno strate-

škega tipa, ki pa se vidno razlikuje od strategije druge internacionale: pri slednji je bila strateška refleksija osnovana na zgodovinski napovedi, utemeljeni v nujnih zakonih zgodovine, medtem ko imajo pri leninizmu, upoštevajoč operacijo izjemnosti, strategije bolj naravo konjunkturne analize.

Ta pojem konjunkturne analize nas sili, da se premaknemo onstran leninističnih zamrznjenih metafor in kajpada onstran zgodovinskega horizonta marksizma. Vprašanje je namreč sledeče: kako izjemne so izjeme? Po Leninu svetovni kapitalistični trg ni le ekonomska ampak tudi politična realnost; strukturiran je kot imperialistična veriga. Krize se lahko zgodijo na neki njeni točki, kar ima za posledico – če verigo zlomi njen najšibkejši člen – premestitve relacij sil na drugih točkah verige. To omogoči zasedbo oblasti, tudi če »objektivni« materialni pogoji niso nastopili. V takšnih situacijah ne gre več ne za vprašanje čistih kombinacij stopenj – kot jih postavlja teorija kombiniranega in neenakega razvoja – ne nujne razredne pripadnosti družbenih agentov, ampak za konstitucijo kompleksnih družbenih identitet, konstruiranih na osnovi praks homogeniziranja heterogenega. Opraviti imamo torej z metaforičnimi spojitvami. Zamrznjene leninistične metafore niso več učinkovite. Menim, da bi morali v tej luči brati Gramscijev pojem »kolektivnih volj«. Toda ta inkorporacija metaforične dimenzije nas ne pelje nazaj v Sorelov tabor. Pri Sorelu gre za unilateralizacijo metafore, saj je proletarska identiteta, ki jo skuša utrditi, dana vnaprej. Inkorporiranje heterogenih elementov v širšo družbeno identiteto se mu ne zastavi kot vprašanje. To bi v njegovih očeh lahko peljalo le v spodkopavanje razredne zavesti proletariata. Vendar, ko na politični proces ne gledamo več samo kot na zatiranje identitete, ampak kot na njeno konstrukcijo – kot v Gramscijevi »pozicijski vojni« – metonimične dimenzije več ne moremo ignorirati. Hegemonija pomeni prehod od metonimije k metafori, od »bližinske« začetne točke k njeni utrditvi v »analogijo«. S tem pa pridemo zelo blizu razmerju metafora/metonimija, ki ga Genette najde v Proustovem tekstu. S prevodom tega v politični jezik bi lahko rekli, da ker obstaja Naracija (*Récit*), obstaja tudi strategija. Toda, ker identiteta agentov teh strategij ni predhodno dana, bomo vedno imeli kratkoročna strateška gibanja, ki niso zasidrana v nobeni eshatologiji. Delovala bodo natanko na točki, na kateri metafora in metonimija križata druga drugo in omejujeta svoje vzajemne učinke.